

Прадпрымальніцкая дынастыя Пуслоўскіх на тэрыторыі Беларусі ў канцы XVIII – пачатку XX ст.

Аляксандр Бурачонок,
дэкан факультэта
сацыякультурных камунікацый
Беларускага дзяржаўнага
універсітэта, кандыдат
гістарычных навук, дацэнт

Сямейныя капіталы, назапашаныя пакаленнямі прадпрымальнікаў, – гэта не толькі фінансавыя рэсурсы, але і ўнікальны багаж ведаў, вопыту і традыцый. Укладзеныя ў развіццё бізнесу, адукацыю і дабрачыннасць, такія сродкі зазвычай становяцца магутным рухавіком эканамічнага і сацыяльнага прагрэсу. У гісторыі сусветнага прадпрымальніцтва адным з яскравых перыядаў распаўсюджвання сямейнай справы з’яўляецца перыяд генезісу і развіцця капіталістычных адносін у грамадстве. Менавіта тады быў закладзены фундамент найбуйнейшых сусветных карпарацый, каля вытокаў якіх сталі Ротшыльды, Апенгеймы,

Валенбергі, Берынгі і інш. Прыкладна ў гэты ж час істотныя трансфармацыі ў прамысловай, гандлёвай, фінансавай сферах Расійскай імперыі адбываліся дзякуючы намаганням Траццяковых, Рабушынскіх, Марозавых, Бахрушыных. Прадстаўнікі названых і шматлікіх іншых прадпрымальніцкіх сем’яў паднялі на новы ўзровень не толькі расійскую эканоміку, але і адукацыю, культуру і сацыяльную сферу.

Уваходжанне беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі ў выніку трох падзелаў Рэчы Паспалітай і ўключэнне іх у сістэму агульнарасійскага рынку сталі каталізатарам фармавання капіталістычных дачыненняў ва ўсіх сферах эканомікі Беларусі. Адначасова адбывалася транс-

фармацыя не толькі дзелавага, але і сацыякультурнага асяроддзя. Асаблівасць беларускіх губерняў у тым, што першапачаткова заснавальнікамі новых прадпрымальніцкіх дынастый тут выступалі выхадцы не з сялянства і купецтва, а са шляхты, паколькі ў канцы XVIII – першай трэці XIX ст. прадстаўніцтва вышэйшага саслоўя ў сацыяльнай структуры на гэтых тэрыторыях было больш значным, чым у цэнтральных губернях Расійскай імперыі. Менавіта ў гэтым атачэнні фарміраваліся новыя тагачасныя сямейныя бізнесы, заснавальнікі якіх падзялялі сістэму каштоўнасцей Расійскай імперыі і былі падрыхтаваны да ажыццяўлення актыўнай эканамічнай дзейнасці ва ўмовах агульнарасійскага рынку.

Аналізуючы вынікі працы такіх дынастый на тэрыторыі Беларусі ў перыяд станаўлення і развіцця капіталізму, варта спыніцца на сям’і Пуслоўскіх, розныя пакаленні якой зрабілі істотны ўнёсак у дынаміку эканамічнага, сацыяльнага і культурнага жыцця нашай краіны. І ў першую чаргу варта звярнуцца да бацькі-заснавальніка бізнес-імперыі Пуслоўскіх – чалавека, які валодаў унікальным

Выява герба Шэліга, якім карыстаўся род Пуслоўскіх

Войцэх і Уладзіслаў Пуслоўскія.
Фрагменты партрэтаў

прадпрымальніцкім талентам, энергіяй і бачаннем перспектывы.

Са школьных падручнікаў вядомы той факт, што прадвадзіцель дваранства Слонімскага павета, сапраўдны стацкі саветнік Войцэх Францавіч Пуслоўскі быў піянерам механізаванай вытворчасці на тэрыторыі Беларусі. Ён паходзіў са старажытнага беларускага роду герба «Шэліга», вядомага на Слонімсчыне прыкладна з XV ст. Нягледзячы на тое, што ў розныя часы прадстаўнікі гэтага сямейства прыклалі шмат намаганняў, каб яго праславіць [1], сапраўдную вядомасць род атрымаў дзякуючы здольнасцям Войцэха Францавіча. Менавіта ён заклаў падмурак для будучага росквіту дынастыі і прывіў сваім дзецям любоў да занятку прадпрымальніцтвам.

Пасля трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай Войцэх Пуслоўскі набыў маёнтак Хомск у Кобрынскім павеце Гродзенскай губерні, у якім у 1798 г. заснаваў найбуйнейшую на той час на тэрыторыі Беларусі суконную мануфактуру. У 1819 г. на прадпрыемстве працавала звыш 340 чалавек, а ў 1828 г. тут з'явілася паравая машына – такім чынам, мануфактура перайшла на наступную ступень прамыс-

ловага развіцця, ператварыўшыся ў фабрыку. Прыкладна ў гэты ж час прадпрыемства было аснашчана 54 ткацкімі станкамі, 35 прадзільнымі машынамі і іншым абсталяваннем. Штат супрацоўнікаў на той момант налічваў ужо 550 чалавек, сярод якіх у вытворчасці былі задзейнічаны тры майстры з ліку замежных падданных, адзін інспектар і адзін механік. У выніку пералічаных удакладненняў фабрыка за 1828 г. вырабіла амаль 30 тыс. м розных тканін, большасць якіх была рэалізавана ў цэнтральных губернях Расійскай імперыі [2].

Больш чым за тры дзесяцігодзі плённай дзелавой актыўнасці Войцэх Францавіч стаў буйным землеўласнікам. У Віленскай, Гродзенскай, Магілёўскай і Мінскай губернях сям'і Пуслоўскіх належаў шэраг населеных пунктаў з колькасцю жыхароў амаль 15 тыс. чалавек мужчынскага полу. Толькі ў Слонімскай павеце Гродзенскай губерні ва ўласнасці прадпрымальніка знаходзіліся шэсць маёнткаў, два фальваркі і адна вёска. Гаспадарчыя ўгоддзі В. Пуслоўскага ўяўлялі сабой своеасаблівы камбінат, дзе сельскагаспадарчая сыравіна перапрацоўвалася ў гатовую прадукцыю, якая

потым паступала на агульнарасійскі рынак. З гэтай мэтай у шматлікіх маёнтках былі заснаваны вінакурныя заводы; для камплектавання дадзеных прадпрыемстваў медным посудам быў арганізаваны яго выраб на мануфактуры ў маёнтку Шыдлаўцы Слонімскага павету Гродзенскай губерні. На вытворчасці тканін, акрамя ўжо названай Хомскай фабрыкі, спецыялізаваліся яшчэ два прадпрыемствы В. Пуслоўскага ў Слоніmsкім павеце: адно размяшчалася ў фальварку Альбы, другое – у мястэчку Косава. Для забеспячэння суконных фабрык сыравінай ва ўладаннях прадпрымальніка развівалася танкарунная авечкагадоўля. На той час яму належала найбуйнейшая на тэрыторыі Беларусі гаспадарка па развядзенні мерыносовых авечак – статак налічваў каля 40 тыс. галоў [2, 3].

Войцэх Пуслоўскі, ствараючы ўласную прамысловую імперыю ў заходняй частцы тэрыторыі Беларусі, думаў не толькі пра задавальненне ўласных амбіцый і патрэб, але і пра тое, каб стварыць фінансавы фундамент для сваіх нашчадкаў. У 1799 г. ён паклаў пачатак новай дынастычнай лініі, ажаніўшыся з Юзефай Францаўнай – прадстаўніцай

старажытнага княжацкага роду Друцкіх-Любецкіх. Існуе меркаванне, што менавіта паспяховая прадпрымальніцкая дзейнасць і інтэлектуальныя здольнасці забяспечылі імклівы ўзлёт эканамічнай і палітычнай магутнасці фамільнага клана Пуслоўскіх і Любецкіх у першай палове XIX ст. [4]. У шлюбе ў Войцэха і Юзэфы нарадзілася сямёра дзяцей. Менавіта пра іх лёс клапаціўся галава сямейства, калі выбудоўваў траекторыі свайго бізнесу. Так, Войцэх і Юзэфа Пуслоўскія ў сваім лісце ад 30 жніўня 1828 г. да члена Дзяржаўнага савета, часова выконваючага абавязкі міністра ўнутраных спраў Расійскай імперыі Ф.І. Энгеля адзначалі, што іх спадкаемцы будуць карыстацца атрыманымі з прадпрыемстваў Пуслоўскіх даходамі, але адначасова з гэтым застанецца памяць аб дзейнасці прамысловых устаноў на карысць жыхароў расійскай дзяржавы [3].

Пераемнасць – ключавы аспект існавання і росквіту прадпрымальніцкіх дынастый. Валодаючы шэрагам дзелавых якасцей, Войцэх Пуслоўскі добра разумеў, што перадача бізнесу прадстаўнікам новага пакалення – складаны і шматгранны працэс, які патрабуе стараннай падрыхтоўкі і планавання. Важна не толькі пера-

даць актывы і рэсурсы, але і прывіць спадкаемцам прадпрымальніцкі дух, любоў да сваёй справы і гатоўнасць да інавацый. Аднак гаворка ідзе не толькі аб перайманні фармальнай улады, але і захаванні каштоўнасцей і традыцый прадпрыемства. Неабходна, каб новыя гаспадары не проста працягвалі справу сваіх продкаў, але і прыўносілі ў яе нешта новае, сваё, захоўваючы пры гэтым пераемнасць дынастыі.

Умелае спалучэнне традыцый і інавацый – залог доўгатэрміновага поспеху. Гэта добра бачна ў далейшай дзейнасці другога сына Войцэха і Юзэфы Пуслоўскіх – Уладзіслава. У 1825 г. ён атрымаў ад бацькі маёнтак Таўрагіні ў Ковенскай губерні, дзе пасля заканчэння вайскавой службы спасцігаў асновы прадпрымальніцтва, займаючыся сельскагаспадарчай вытворчасцю [5].

Напрыканцы свайго жыцця, у 1832 г., Войцэх Пуслоўскі заснаваў яшчэ адну суконную мануфактуру ў маёнтку Шыдлаўцы. У 1840 г., калі гэтымі землямі ўжо валодаў Уладзіслаў, на прадпрыемстве працавалі амаль паўтысячы чалавек, а яго гадавая вытворчасць ацэньвалася ў 96,5 тыс. руб. [6]. Прадстаўнік новага пакалення Пуслоўскіх на месцы пашкоджанага пажарам сядзібнага дома

ў Шыдлаўцах пабудаваў новы, а саму сядзібу перайменаваў у Альберцін у гонар свайго бацькі (другое імя Войцэха было Адальберт). У Пуслоўскі павялічыў вытворчасць на прадпрыемствах, якія перайшлі да яго ў спадчыну, а таксама пашырыў прамысловую імперыю, заснаваўшы новыя суконную і папяровую фабрыкі. Машыны для іх працы ён набываў у Англіі і Францыі, дзякуючы чаму прадукцыя была высокай якасці і, як вынік, карысталася вялікім попытам па ўсёй Расійскай імперыі, у тым ліку і на найбуйнейшым у той час Ніжагародскім кірмашы. У 1857 г. вырабы Альберцінскай суконнай фабрыкі ўпершыню былі адзначаны малым срэбным медалём на Варшаўскай мануфактурнай выставе. Удзел прадпрымальнікаў у такога кшталту мерапрыемствах з'яўляўся немалаважнай умовай дасягнення поспеху, паколькі там можна было і зрабіць сабе рэкламу, і пераняць вопыт іншых гаспадароў. Уладзіслаў Пуслоўскі працягваў справу свайго бацькі па распаўсюджванні паравых машын. Ён быў адным з пайшчыкаў «Общества пароходства по Волге», якое было заснавана ў 1843 г.; апроч таго, яму належаў параход «Вісла», які курсіраваў паміж Пінскам і Крэменчугом [5, 7].

Выява прамысловага комплексу ў Альберціне на этыкетцы прадукцыі Пуслоўскіх

Косаўскі замак падчас Першай сусветнай вайны

Характэрная рыса сапраўдных прадпрымальніцкіх дынастый – клопат не толькі пра ўласны дабрабыт, але і пра будучыню родных мясцін і іх жыхароў, унёсак у развіццё сацыякультурнага асяроддзя таго рэгіёну, дзе праяўляецца дэлавая актыўнасць. І тут варта ўзгадаць самага малодшага сына Войцэха Пуслоўскага – Вандаліна, які атрымаў у спадчыну мястэчка Косава ў Слоніміскім павеце Гродзенскай губерні і працягваў у гэтай мясцовасці справу свайго бацькі. У 1838 г. па яго ініцыятыве тут пачалося будаўніцтва неагатычнага палацу ў выглядзе абарончага замка па праекце Францішка Яшчалда. Кожная зала ў палацы мела індывідуальна аформлены інтэр’ер з пэўным дамінарующим колерам, які вызначаў назву той ці іншай залы. У іх размяшчаліся дэкаратыўныя каміны, дарагія габелены, дываны, скульптуры. Вакол палаца быў закладзены парк, які налічваў звыш 150 найменняў дрэў і кустоў. Вандалін працягваў таксама справу бацькі па фарміраванні кніжнага збору. Ва ўрочышчы Мерачоўшчына, якое ўваходзіла ў склад Косаўскага палацава-паркавага комплексу, размяшчалася багатая бібліятэка. У ёй захоўваліся разнастайныя выданні – хронікі, статуты Вялікага Княства Літоўскага

і кнігі па яго гісторыі, дзённікі, успаміны, нататкі навукоўцаў, слоўнікі і шматтомныя энцыклапедыі, у тым ліку і выданне Вялікай французскай энцыклапедыі. Варта адзначыць, што нашчадкі Вандаліна Пуслоўскага не пайшлі па слядах свайго бацькі, а Косаўскі палацава-паркавы комплекс пасля смерці яго заснавальніка быў прададзены за 700 тыс. руб. Частка багатай бібліятэкі была перавезена ў мястэчка Свіслач Ваўкавыскага павету Гродзенскай губерні і стала ўласнасцю дачкі Вандаліна – Марты Красінскай [8, 9].

Вяртаючыся да асобы Уладзіслава Пуслоўскага, варта адзначыць, што ён не толькі заснаваў у Альберціне магутны прамысловы комплекс, але і здолеў ператварыць гэты маёнтак у сапраўдны помнік культуры. На месцы былога сядзібнага дома быў пабудаваны новы, які ўвабраў у сябе характэрныя рысы позняга класіцызму. У сядзібе мелася багатая бібліятэка, у якой налічвалася некалькі дзясяткаў тысяч тамоў кніг, архіў дакументаў, якія ўтрымлівалі інфармацыю аб прадстаўніках роду Пуслоўскіх і іншых блізкіх родаў пачынаючы з XV ст. Асаблівае месца ў сядзібным доме займала карцінная галерэя, у якой былі прадстаўлены эскізы Леанарда да Вінчы і Пітэра Рубенса,

карціны Пітэра Брэйгеля, Давіда Тэнірса [10] і іншых знакамітых італьянскіх і галандскіх майстроў XVII–XVIII ст. Уладзіслаў працягваў традыцыі дабрачыннасці, якія былі закладзены яго бацькам. Войцэх Пуслоўскі, у свой час узначальваючы Віленскае дабрачыннае таварыства, штогод выдаткоўваў сродкі для магчымасці атрымання адукацыі хлопчыкамі з сям’яў сваіх служачых і дробнай шляхты. Уладзіслаў таксама штогод накіроўваў пэўную частку прыбытку сваіх маёнткаў на выхаванне ад 16 да 20 маладых людзей з малазабеспечаных сямей, утрыманне навучальных устаноў пры яго прадпрыемствах, развіццё медыка-сацыяльнай сферы і інш. [5].

Пасля смерці Уладзіслава Пуслоўскага ў 1859 г. адзін з яго сыноў, Франц, узяў у свае рукі кіраўніцтва прамысловым комплексам і працягнуў традыцыі, закладзеныя яго дзедам. Важнае значэнне па-ранейшаму мела Альберцінская суконная фабрыка, якая адчула на сабе мадэрнізацыю: напрыканцы 1870-х гг. тут налічвалася 22 часальных і 15 прадзільных машын, 80 ручных і 50 механізаваных ткацкіх станкоў. У вытворчым працэсе было задзейнічана 475 працоўных, намаганнямі якіх было выраблена прадукцыі агульным коштам амаль 255 тыс. руб. [11]. Трэба

Сядзіба ў Альберціне
(пачатак XX ст.)

Бібліятэка Пуслоўскіх у Альберціне
(пачатак XX ст.)

дадаць, што вырабы Альберцінскай суконнай фабрыкі падчас кіравання ёй Ф.У. Пуслоўскім экспанаваліся на Сусветнай выставе 1873 г. у Вене (адзначаныя медалём заслугі), Усерасійскіх выставах 1882 і 1896 гг. (на абедзвюх узнагароджаныя срэбнымі медалямі) [7].

Варта заўважыць, што жыццёвыя шляхі прадстаўнікоў дзевяці дынастыяў – гэта не толькі гісторыя поспехаў і росквіту, але і чарада ўзлётаў і падзенняў, трыумфаў і крызісаў. У гісторыі прадпрыемства можна знайсці мноства прыкладаў, калі сямейныя прадпрыемствы, здавалася б, дасягнуўшы небывалых вышынь, нечакана аказваліся на мяжы банкруцтва. Прычыны маглі быць рознымі: неэфектыўнае кіраванне, састарэлыя тэхналогіі, змена рынкавай кан'юнктуры, палітычныя ўзрушэнні і інш. Аднак, нягледзячы на ўсе цяжкасці, многія дынастыі здолелі ўстаць на ногі і пайсці далей. Сакрэт іх выжывання – у гнуткасці і адаптыўнасці. Яны своечасова мянялі стратэгію, укаранялі інавацыйныя тэхналогіі, асвойвалі новыя рынкі і г.д. І пры гэтым – захоўвалі вернасць сваім каштоўнасцям і традыцыям, што дапамагала ім пераадолюваць любыя цяжкасці.

Падобнае здарылася і ў прадпрыемствах Пуслоўскіх. З цягам часу аб'ёмы вытворчасці на суконным прадпрыемстве ў Альберціне зніжались, што было звязана з развіццём унутранага рынку і ростам попыту на больш танныя і якасныя тканіны (у тым ліку баваўняныя). У гэтых умовах Ф.У. Пуслоўскі ў 1894 г. перапрафіляваў суконную фабрыку ў шоўкакруцільню, на якой у 1900 г. было створана прадукцыі на суму 24,6 тыс. руб. [12]. Зразумела, што нават на пачатак XX ст.

гэта быў зусім не высокі даход для такога прадпрыемства. У сувязі з гэтым Франц Уладзіслававіч здаў фабрыку ў арэнду дасведчаным вытворцам шоўку, якія ў 1903 г. заснавалі паявое «Товарищество “Якогама” Альбертинской шелкокрутильни». У склад праўлення гэтай кампаніі ўваходзілі маскоўскія купцы Дзмітрый Блюм і Іван Дзмітрыеў, а таксама Сейго Камейчы Натсуакі – японскі падданы, прадстаўнік таварыства «Хара» ў г. Якагама. Чысты прыбытак фірмы за першы аперыйны год склаў 27,1 тыс. руб. [13] – крыху больш, чым даход прадпрыемства пры кіраванні ім Ф.У. Пуслоўскім. Аднак руска-японская вайна і расійская рэвалюцыя 1905 г. унеслі свае карэктывы ў далейшае маскоўска-якагамскае супрацоўніцтва, у выніку чаго было прынята рашэнне аб ліквідацыі бізнесу. На змену паявому таварыству ў маёнтак Альберцін у 1906 г. прыходзіць французскі капітал у асобе таварыства акцыянернага – «Ж. Боньфуа і К°», пры гэтым кампаніяй працягвае валодаць сям'я Пуслоўскіх [14], кіраванне справамі якой перайшло ў 1908 г. да Уладзіслава Францавіча.

Прадпрыемствы, якія належалі Пуслоўскім, не спынялі сваю працу да Першай сусветнай вайны, а іх гаспадары і арандатары памяталі аб тых традыцыях, якія былі закладзены Войцэхам Францавічам і падтрымліваліся наступнымі пакаленнямі гэтай прадпрыемстваў дынастыі. ■

Артыкул падрыхтаваны ў межах выканання НДР «Дынаміка сацыяльна-культурнага асяроддзя Беларусі пад уплывам росту прадпрыемстваў актывнасці ў другой палове XIX – пачатку XX ст.» (№ дзярж.рэгістрацыі 20250994), якая выконваецца па дагаворы з БРФФД №Г25-073 ад 02.05.2025 г.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

- Семенюга Т. Пусловские: магнаты-промышленники / Т. Семенюга // Плана: Беларусь и мир // 2022. №1. С. 40–47.
- Матэрыялы да гісторыі мануфактуры Беларусі ў часы распаду феадалізму / Беларуская акадэмія навук, Ін-т гісторыі імя М.Н. Пакроўскага; адказны рэд. В.К. Шчарбакоў; тэхнічны рэд. і кар. Д.І. Даўгяля. – Мн., 1934–1935. №1: 1796–1840; Мн., 1934. С. 198, 201, 202, 250.
- Матэрыялы да гісторыі мануфактуры Беларусі ў часы распаду феадалізму / Беларуская акадэмія навук, Ін-т гісторыі імя М.Н. Пакроўскага; адказны рэд. В.К. Шчарбакоў; тэхнічны рэд. і кар. Д.І. Даўгяля. – Мн., 1934–1935. №2: I. Статыстыка 1841–1864. II. Урадавыя мерапрыемствы 1793–1861; Мн., 1935. С. 274.
- Раяк А.Р. Неформальныя сувязі паміж дваранствам Гродзенскай губерні ў 1801–1863 гг. / А.Р. Раяк // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі / Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі; навук. рэд. А.І. Лакотка. – Мн., 2016. Вып. 21. С. 240–246.
- Сборник биографий кавалергардов [1724–1899] по случаю столетнего юбилея Кавалергардского Ея Величества Государыни Императрицы Марии Федоровны полка. Т. 3: 1801–1826. – СПб., 1906. С. 380, 381.
- Улащик Н.Н. Предпосылки крестьянской реформы 1861 г. в Литве и Западной Белоруссии / Н.Н. Улащик; [отв. ред. В.Т. Пашуто; АН СССР, Ин-т истории]. – М., 1965. С. 273.
- Киштымов А.Л. Школа капитализма: очерки истории предпринимательства Беларуси конца XVIII – начала XX в. / А.Л. Киштымов; науч. ред. С.П. Витязь; НАН Беларуси, Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы. – Мн., 2025. С. 56.
- Федорук А.Т. Старинные усадьбы Берестейщины / А.Т. Федорук; ред. Т.Г. Мартыненко. – Мн., 2004. С. 398–399.
- Березкина Н.Ю. Библиотеки и распространение научных знаний в Беларуси: XVI–XX вв. / Н.Ю. Березкина. – 2-е изд., испр. и доп. – Мн., 2013. С. 174.
- Федорук А.Т. Старинные усадьбы Гродненщины: Свислочьский район, Слонимский район / А.Т. Федорук; авт. предисловия, послесловия, науч. ред. О.Н. Попко. – Мн., 2022. С. 59–60, 62.
- Указатель фабрик и заводов Европейской России с Царством Польским и Великим княжеством Финляндским: материалы для фабрично-заводской статистики / под ред. П.А. Орлова. – СПб., 1881. С. 17.
- Список фабрик и заводов Европейской России / под ред. В.Е. Варзара. – СПб., 1903. С. 81.
- Указатель действующих в Империи акционерных предприятий и торговых домов / под ред. [и с предисл.] В.А. Дмитриева-Мамонова [в 2 т.]. – СПб., 1905. Т. 2 [Торгово-промышленные предприятия]. С. 1244–1245.
- Список фабрик и заводов России / Министерство финансов и Министерство торговли и промышленности. – М., 1910. С. 81.